

השמר דעשה - הסמר שמתענה. ותנא מייתי - אהרע נעניו מהלא. על תוספת מלאכה - אם לא הוסיף מחול על הקודש, להפסיק מן המלאכה מעצמו יום. יהא מוזהר - נלא. מה לעינוי וכו' - כלומר עונש דמלאכה לאו מופנה הוא, שאם נאלץ ללמוד מעינוי יש להסיר המלאכה מקמטה אלא נזיח. חמשה קראי כתיבי במלאכה - ארבעה לאון וכרת אמת ב"חמשה מות" ופרשת און בעשור (שמונים הפקודים). וחד לענוש דליליא - דלא אינו ענין ללאוהי נטו לענין עונש. ונאמר להלן

השְׁמֵר דְּעֵשָׂה - עֵשָׂה. מִתְקִיף לָהּ רַב אֲשֵׁי. נִכְתּוּב: אַל תִּסְרוּ מִן הָעֵינְיֹו! - קְשִׁיָא.

וְתִנָּא מִיִּיתֵי לָהּ מִהָכָא: "וְעֵינְיֹתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם וְכֹל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ", יְכֹוּל יְהֵא עֲנוּשׁ עַל תּוֹסַפְתּוֹ מְלָאכָה - תְּלִמּוּד לּוֹמַר "וְכֹל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כֹּל מְלָאכָה בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה", עַל עֵצוּמוֹ שֶׁל יוֹם - עֲנוּשׁ פְּרַת, וְאֵינוֹ עֲנוּשׁ פְּרַת עַל תּוֹסַפְתּוֹ מְלָאכָה, יְכֹוּל לֹא יְהֵא עֲנוּשׁ פְּרַת עַל תּוֹסַפְתּוֹ מְלָאכָה, אֲבָל יְהֵא עֲנוּשׁ פְּרַת עַל תּוֹסַפְתּוֹ עֵינְיֹו - תְּלִמּוּד לּוֹמַר "כִּי כֹל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא הָעֵנָה בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָהּ", עַל עֵצוּמוֹ שֶׁל יוֹם - עֲנוּשׁ פְּרַת, וְאֵינוֹ עֲנוּשׁ פְּרַת עַל תּוֹסַפְתּוֹ עֵינְיֹו. יְכֹוּל לֹא יְהֵא בְּכָל עֲנוּשׁ, אֲבָל יְהֵא מוֹזְהָר עַל תּוֹסַפְתּוֹ מְלָאכָה - תְּלִמּוּד לּוֹמַר "וְכֹל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה", עַל עֵצוּמוֹ שֶׁל יוֹם הוּא מוֹזְהָר, וְאֵינוֹ מוֹזְהָר עַל תּוֹסַפְתּוֹ מְלָאכָה. יְכֹוּל לֹא יְהֵא מוֹזְהָר עַל תּוֹסַפְתּוֹ מְלָאכָה, אֲבָל יְהֵא מוֹזְהָר עַל תּוֹסַפְתּוֹ עֵינְיֹו. וְדִין הוּא: וּמָה מְלָאכָה שְׁנוּהֵגָת בְּשַׁבְּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים - אֵינוֹ מוֹזְהָר עֲלֶיהָ, עֵינְיֹו שְׁאֵינוֹ נוֹהֵג בְּשַׁבְּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים - אֵינוֹ דִין שְׁלֵא יְהֵא מוֹזְהָר עֲלֶיהָ? אֲבָל אֲזַהְרָה לְעֵינְיֹו שֶׁל יוֹם עֲצָמוֹ לֹא לְמַדְנּוֹ מִנִּיין. לֹא יֵאמֵר עֲנוּשׁ בְּמְלָאכָה - דְּגָמַר מִעֵינְיֹו, וּמָה עֵינְיֹו שְׁאֵינוֹ נוֹהֵג בְּשַׁבְּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים - עֲנוּשׁ פְּרַת, מְלָאכָה שְׁנוּהֵגָת בְּשַׁבְּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים - לֹא כֹּל שֶׁכֵּן? לְמָה נֶאֱמַר? מוֹפְנָה לְהַקְשִׁי וְלְדוֹן מִמֶּנּוּ גִּזְרָה שְׁנוֹה: נֶאֱמַר עֲנוּשׁ בְּעֵינְיֹו, וְנֶאֱמַר עֲנוּשׁ בְּמְלָאכָה. מָה מְלָאכָה - לֹא עֲנוּשׁ אֲלָא אִם כֵּן הִזְהִיר, אָף עֵינְיֹו - לֹא עֲנוּשׁ אֲלָא אִם כֵּן הִזְהִיר. - אֵיכָא לְמִפְרָךְ: מָה לְעֵינְיֹו - שְׁלֵא הוֹתֵר מְכָלְלוֹ, תֵּאמֵר בְּמְלָאכָה - שְׁהוֹתֵרָה מְכָלְלָהּ! - אֲלָא: לֹא יֵאמֵר עֲנוּשׁ בְּעֵינְיֹו, דְּגָמַר מְלָאכָה: מָה מְלָאכָה שְׁהוֹתֵרָה מְכָלְלָהּ! - עֲנוּשׁ פְּרַת, עֵינְיֹו שְׁלֵא הוֹתֵר מְכָלְלוֹ - לֹא כֹּל שֶׁכֵּן? לְמָה נֶאֱמַר? מוֹפְנָה לְהַקְשִׁי וְלְדוֹן מִמֶּנּוּ גִּזְרָה שְׁנוֹה: נֶאֱמַר עֲנוּשׁ בְּעֵינְיֹו, וְנֶאֱמַר עֲנוּשׁ בְּמְלָאכָה, מָה מְלָאכָה - עֲנוּשׁ וְהִזְהִיר, אָף עֵינְיֹו - עֲנוּשׁ וְהִזְהִיר. אֵיכָא לְמִפְרָךְ: מָה לְמְלָאכָה - שֶׁכֵּן נוֹהֵגָת בְּשַׁבְּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, תֵּאמֵר בְּעֵינְיֹו - שְׁאֵינוֹ נוֹהֵג בְּשַׁבְּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים! - אֲמַר רַבִּינָא: הַאי תַּנָּא "עֵצֶם" גָּמַר. מוֹפְנָה, דְּאֵי לֹא מוֹפְנָה - אֵיכָא לְמִפְרָךְ כְּפָרְכִינֵן, לֹאֵי אֲפָנוּי מוֹפְנָה. חֲמִשָּׁה קְרָאֵי פְּתִיבֵי בְּמְלָאכָה, חַד לְאֲזַהְרָה דִּימָמָא, וְחַד לְאֲזַהְרָה דְּלִילִיא, וְחַד לְעֲנוּשׁ דִּימָמָא, וְחַד לְעֲנוּשׁ דְּלִילִיא, וְחַד לְאֲפָנוּי לְמַגְמַר עֵינְיֹו מְמַלְאכָה בֵּין דִּימָמָא בֵּין דְּלִילִיא. דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל תַּנָּא: נֶאֱמַר כָּאן עֵינְיֹו, וְנֶאֱמַר לְהֵלֵן עֵינְיֹו. מָה לְהֵלֵן - לֹא עֲנוּשׁ אֲלָא אִם כֵּן הִזְהִיר, אָף כָּאן לֹא עֲנוּשׁ אֲלָא אִם כֵּן הִזְהִיר. רַב אֶחָא בַר יַעֲקֹב אָמַר: יְלִיף "שְׁבַת שַׁבְּתוֹן מְשַׁבֵּת בְּרֵאשִׁית, מָה לְהֵלֵן - לֹא עֲנוּשׁ אֲלָא אִם כֵּן הִזְהִיר, אָף כָּאן לֹא עֲנוּשׁ אֲלָא אִם כֵּן הִזְהִיר. רַב פִּפְא אָמַר:

תוספות

השמר דעשה עשה - אף על גב דרבי ויחון אית ליה בפרק "הקומץ רבה" (מנחות 10ב) השמר דעשה נמי לאו - הכא אליבא דרבי לקוש, דהוא מרא דשמעתא, מניין.

מסורת הש"ס
ט. ירושלמי יומא פיה חיי (במשמטות). (כל מדרש החלכה) תיוב אמור פיד 1-ט (בינוני). ילקיש אמור תרע"ז.

גרסות
ועינים את נפשותיכם וגו' ויש גורסים: **תענו את נפשותיכם וגו'** ויקרא טו, כט.
יכול יהא ענוש בכת"י:
יכול יהא ענוש כרת.
במלאכה דגמור מעינו בכת"י: **במלאכה ותיובי בקל וחומר מעינו.**
עש והזהיר בכת"י ובמסורת: **לא עש אלא אם כן הזהיר.**
אפנוי מופנה מאי מופני. תלנא "בעצם" כתיבי הדר עינוהו, אלא.
תמשה קראי בכת"י: מדי חמשה קראי.
וחד לאפנוי למגמר מעינו וממלאכה בכת"י ובמסורת:
וחד לאקושי מעינו למלאכה.

אולם לשון "השמר" הכתובה לפני עשה - הריהו נחשבת כמצות עשה, ובין מלשון הכתוב כאן שאכן יש מצות עשה בעינוי. אבל אין בכך משום איסור לא תעשה! מתקוף לה [מקשה על כך] **רב אשי: נכתוב** [שתכתוב התורה]: **"אל תסור מן העינוי"**, משמעותה איסור לא תעשה! ואומרים: אכן, קשיא [קשה]. שאכן יכול היה לכתוב בלשון כגון זו, שיש במשמעותה שיליה מפורשת. על גוף איסורי האכילה והמלאכה אומרים: ותנא מייתי לה מהכא [והתנא מביא, לומר אזהרה זו לעינוי ביום הכיפורים תנא]: נאמר: **"ועינים את נפשותיכם כל מלאכה לא תעשו"** (במדבר כט, ז). ודנים: יכול יהא ענוש על תוספת מלאכה שיתחייב על מלאכה שעשה בזמן שמוסיפים מן החול על הקודש בערב יום הכיפורים - תלמוד לומר: **"וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה"** (ויקרא כג, ל). ללמדנו: על עשיית מלאכה בעיצומו של יום, על היום עצמו, הריהו ענוש כרת, אבל אינו ענוש כרת על תוספת מלאכה. יכול לא יהא ענוש כרת על תוספת מלאכה, אבל יהא ענוש כרת על תוספת עינוי, שאם אכל בחוספת יום הכיפורים יהא חייב - תלמוד לומר: **"כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה"** (שם כט, לומר: על אכילה בעיצומו של יום ענוש כרת, אבל אינו ענוש כרת על תוספת עינוי. יכול לא יהא העושה מלאכה בזמן הנוסף בכלל ענוש כרת אבל יהא מוזהר במצוות לא תעשה על תוספת מלאכה - תלמוד לומר: **"וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה"** (שם כח, לומר: על עיצומו של יום הוא מוזהר שלא לעשות בו מלאכה, אבל אינו מוזהר על תוספת מלאכה. יכול לא יהא מוזהר על תוספת מלאכה, אבל יהא מוזהר על תוספת עינוי, שאם לא תענה בחוספת יום הכיפורים יעבור על מצות לא תעשה - אין לומר כן, שהרי דין (סברה) הוא שאינו כן, ומה מלאכה שנוהגת איסורה גם בשבתות וימים טובים - אינו מוזהר עליה על תוספת קדושת היום, עינוי, שאינו נוהג בשבתות ויום טוב - אינו דין שלא יהא מוזהר עליו על תוספת זו? עד כאן לגבולות האיסור, ומעירים: אבל אזהרה לעינוי של יום עצמו לא למדנו מניין, ומעתה נלמי: לא יאמר יפרש בתורה ענוש כרת בעושה מלאכה, דגמר [שנלמד הדבר] בהיקש מעינוי; ונאמר כך: ומה מצות עינוי שאינו נוהג בשבתות וימים טובים - ענוש כרת אם לא התענה. איסור מלאכה שנוהגת בכל שבתות וימים טובים - לא כל שכן שנוהג אף ביום הכיפורים? אם כן למה נאמר במפורש

ענוש למלאכה - מופנה (נשאר פנוי) להקיש ולדון ממנו גזרה שוה: נאמר ענוש בעינוי ונאמר ענוש במלאכה, מה מלאכה - לא ענוש אלא אם כן הזהיר תחילה בלאו, אף עינוי לא ענוש אלא אם כן הזהיר. ודוחים: איכא למיפרך (יש מקום לפרך, להקשות) את ההשוואה הזאת, כיצד: מה לעינוי שלא הותר מכללו שמצות העינוי חלה על כל ישראל, תאמר במלאכה שהותרה מכללה שהרי מותר לעשות את עבודת הקודש במקדש ביום הכיפורים! וכיון שכן אין הוכחה שמצות עינוי קלה ממצות מלאכה! אלא כך יש לומר: לא יאמר ענוש בעינוי, דגמר [שהוא לוטא] בקל וחומר ממלאכה. כיצד? מה מלאכה שהותרה מכללה בעבודת המקדש ביום הכיפורים בכל זאת - ענוש כרת עליה, עינוי שלא הותר מכללו - לא כל שכן שהעונוב ואינו מתענה שחייב כרת. אם כן למה בכל זאת נאמר - הרי זה מופנה ללא צורך, אלא להקיש ולדון ממנה גזירה שוה: נאמר ענוש בעינוי ונאמר ענוש במלאכה, מה מלאכה ענוש והזהיר - אף עינוי ענוש והזהיר. ודוחים: איכא למיפרך (יש מקום לפרך, להקשות) ולומר להיפך: מה מלאכה - שכן איסורה נוהגת בשבתות וימים טובים. תאמר בעינוי שאינו נוהג בשבתות וימים טובים! אמר רבינא: לא הבנו כראוי את הלימוד בברייתא זו, כי האי תנא [שנה זה] מן המילים: **"עצם היום הזה"** **"עצם היום הזה"** גמר [למד] בגזירה שוה, להשוות עינוי למלאכה. ומעירים: וצריכים לומר שמופנה הוא, כלומר: שבשני המקומות המילה "עצם היום הזה" [ואחד] מהם לאפנוי [מופנה] כדי למגמר [ללמוד] עינוי ממלאכה, בין דיממא [של היום] בין דליליא [של הלילה], שאף שלא נאמר הדבר במפורש - נלמד הוא בגזירה שוה. דבי [בבית מדרשו] של רבי ישמעאל תנא [שנה] כך: נאמר כאן **"עינוי"** ביום הכיפורים, ונאמר להלן, בדין האונס אשה **"עינוי"** (ע"ל) דבר אשר ענה את אשתו רעהו" - דברים כב, כד). מה להלן בדין אונס לא ענוש אלא אם כן הזהיר, אף כאן ביום הכיפורים - לא ענוש אלא אם כן הזהיר. רב אחא בר יעקב אמר ש הוכחה אחרת: יליף [למד] בגזירה שוה מן המילים **"שבת שבתון"** הכתובות ביום הכיפורים **משבת בראשית**, כלומר: משבת היא מימות בראשית, שגם בה נאמר **"שבת שבתון"**, מה להלן בשבת לא ענוש אלא אם כן הזהיר, אף כאן - לא ענוש אלא אם כן הזהיר. רב פפא אמר:

עיונים

ענוש ואזהרה כאן ובמקומות רבים אחרים נסמך למצוא את האזהרה (איסור לא תעשה שאמרו בדין). ולכאורה יש לומר כי כיון שכלל בדיני שאין עונשים אלא אם כן מזהירים, מה טוב לחפש אזהרה אחר שבכך תענוש בתורה? והרמב"ם בספר המצוות מפרש שיש טוב משום תוספת ביאור והארה לכתובים כאשר מוצאים גם כתוב מיוחד לאזהרה ואילו לדעת התוספות, אם אין מוצאים כתוב באזהרה הרי אין מקום לענוש מלקות. שאין מלקות אלא על מצות לא תעשה.

חד לימנא וחד לליליא והקשו בתרי: הרי בשום מקום אין אנו צריכים להזכיר שיש איסור מיוחד בלילה כמו ביום (בשבתות ומעושים וכו'), ומדוע צריך להזכיר זאת ביום הכיפורים? ותיירו: כי כיון שביום הכיפורים נאמר במפורש כמה פעמים הלשון "בעצם היום", הרי נראה שהמנוחה היא לכאורה כולה ביום, ולכן היה צורך להביא מקראות מיוחדים לאיסור הלילה. וכן הוסיפו אחרים כי באמת לפי ההלכה יום הכיפורים מכפר ולא לילה (משמרת בהונה).

מסורת הש"ס
 א. ריה ט"ב, וראה מכלילת יתרו מסכתא החדש פ"ו, ת"כ אמור פ"ד (בשינוי לשון). ב"ר פ"ט ט"ז, שם פ"י י, ילקיש אמור ת"ע.
 ג. ברכות ח"ב, פסחים ט"ב, ר"ה ט"א.
 ד. ברכות ל"ב, ל"א, ל"ח.
 סוכה ל"ח.

גדרות

שבת איקרי ובמקורות: **שבת הוא**. יתחיל ויתענה בתשעה בכ"י ובמקורות: **בתשעה יום הכפורים, ימים טובים מניין בכ"י ובמקורות: בתשעה הכפורים, שבתות מניין ימים טובים שבתות בכ"י ובמקורות: שבתות ימים טובים.** הא כיצד כל מקום בכ"י: **הא למדת כל מקום.** **מכאן שמוסיפין בכ"י ובמקובליה: מוסיפין.** מעלה עליו הכתוב כאלו בכ"י ובמקורות: **כאלו.**

העולם

פלפלין
 סתם פלפל הנוכח בדברי חז"ל, הוא הפלפל השחור (Piper nigrum). הפלפל הוא שיח מטפס, היכול להגיע לגובה של 5-7 מטרים. מבנהו הכללי הוא דומה לפנ, וכמוהו ענפיו מתפצלים על הארץ אם אין להן מקום לטפס עליו. בקאות העניים צומחת תפוחות לבנות ומתן יוצאים פירות בצורה ובגודל כעין גרירי אפונה, שבסוף השתלשם צבעם אדום. מוצאם של הפלפלים הוא באיי אסיה המזרחית (אינדונזיה של ימינו מודנית קרובות לה), ומשם הגיעו לכלל ולשאר הארצות. ואולם מצויים מקומות ובודדים בארץ ישראל אשר אקלים המיוחד מאפשר לגדל בהם אפילו מפלפלים. ונראה כי אף בימי התלמוד החלו לגדל פלפלים גם בארץ.

הוא גופיה יום הכיפורים עצמו] **"שבת" איקרי** [נקרא]. דכתיב [שנאמר]: **"מערב עד ערב תשבתו שבתכם"** (ויקרא כג, לב). ומעתה משוים את הדעות השונות. בשלמא [נניח] שרב פפא לא אמר כרב אחא בר יעקב — יש לו טעם, כיון דקרא דכתיב בענין עדיף על גזירה שוה. אלא רב אחא בר יעקב, מאי טעמא [מה] [שם] לא אמר כרב פפא ולמד ממקור אחר? ומשיבים: פסוק זה "תשבתו שבתכם" מיבעי ליה [דרוש] הוא לן] ללמוד ממנו לכדתניא [לכפי] ששנינו בברייתא: נאמר: **"ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם"** (שם), יכול יתחיל ויתענה בתשעה בתשרי — תלמוד לומר: **"בערב"**, אי [א] בערב — יכול יתחיל התענית רק משתחשך — תלמוד לומר: **"בתשעה"** משמע שמתחיל להתענות ביום תשעה בתשרי. הא כיצד מיישבים את הכתובים? מתחיל הוא ומתענה תענית זו מבעוד יום, ומכאן יש ללמוד שמוסיפין מחול על הקודש. ואין לי אלא שמוסיפין בכניסתו כפי שמוכן מן הכתובים, ביציאתו מנין שמוסיפין? תלמוד לומר: **"מערב עד ערב"** (שם) משמע שצריך להוסיף גם ביציאתו בכניסתו. ואין לי אלא מצות תוספת ביום הכפורים, שצריך להוסיף מן החול על הקודש אף בימים טובים מניין? תלמוד לומר: **"תשבתו"** (שם), לומר שאף ביום טוב שייך דין זה. אין לי אלא שמוסיפין בימים טובים, שיש להוסיף אף בשבתות מנין — תלמוד לומר: **"שבתכם"** (שם) הא כיצד? כל מקום שנאמר לשון **"שבות"** המורה כי הוא יום שבתה ישראל (**"שבתכם"**) — מוסיפין מחול על הקודש. ושואלים: ותנא זה הלומד בגזירה שוה מן המילים **"עצם" "עצם"**, האי [ה] הכתוב **"בתשעה לחדש"** מאי עביד ליה [מה עושה הוא בו]? ומשיבים: מיבעי ליה לכדתני [צריך] הוא לן לכפי ששנה] רב חייא בר רב מדיפתי: נאמר: **"ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש"** (שם), וכי בתשעה בתשרי מתעניין? והלא (ארתו) הכתוב באומר שהתענית היא בתשעה.

עניו — על דבר אשר עינה את אשת רעהו" (דברים כג). היא גופה שבת איקרי — ונלאו גורה שוה נמי נפקא מיניה וזיה, דכיון דאיקרי שבת לענין עניו הוה ליה כשנת לעונה ואוהרה. תשבתו שבתכם — ומ"שנת שנתו" לא גמר דאיקרי שבת. דליתנין ליה לרביי כל העניין כדאמר גריש פקוקן [יומא ע"ג], שנתו" אף פקוקן שנתו היא" לאו יומא איקרי שבת, אלא הכי קאמר: מנוחה מרגוע הוא לנש. והיכל נש דכתיב "שנת שנתו הוא" לשון זכר, אף לשון מנוחה הוא לשון זכר, אלא יומא לא איקרי שבת. להכי נקט "שנתו שנתכם" יתירא, דהוא גופיה איקרי שבת. מייבעיא ליה לכדתניא — לשאר ימים טובים, ולא ליום הכפורים קאלי. ותנא דעצם עצם — מדליתנין למעוטי לתוספת החול מעונו ומחילה, ממילא שמעיין דמוסיפין, והאי "ועניתם בתשעה" מאי עביד ליה? כל האוכל ושותה וכו' — והכי משמע קרא: "ועניתם בתשעה" ולומר לך: הכי הוא כאלו לומר המקו עמך בתשעה שמוכל להתענות בשבת. ומדאפקיה קרא נלאו עניו, ולומר לך: הכי הוא כאלו מתענה בתשעה. כס פלפלין — אן זה ישוב דעת, שאין זה דרך אכילתו מיתבי וכו' — אלא מה מאלו קרי ליה. שהפלפלין חייבין בערלה — מין אלו הוא.

תוספות

שהפלפלין חייבין בערלה — אין להקשות: כמו שחייבין בערלה חייבין נמי במעשר, וכיון שחייבין במעשר מטמא טומאת אוכלין, דכתבו בפרק "בא סימון" (נדא ג, א). כל שחייב במעשר מטמא טומאת אוכלין, אלמה תניא התם: נמנו וגמרו אין מוטמאין טומאת אוכלין; דיש לומר: הא ברביביתא הא ביבישאה. אבל הרב רבי שמעון מייביליא הקשה

עָרְלָתוֹ אֶת פְּרִיּוֹ איני יודע שיעץ מאכל הוא? אלא מה תלמוד לומר "יעץ מאכל" — עץ שטעם עזו ופריו שוה, הווי אומר — זה פלפלין, ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה.

וכי בתשעה בתשרי מתעניין? והלא (ארתו) הכתוב באומר שהתענית היא בתשעה. שנינו במשנה שאם אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה — פטור. אמר רבא: כס פלפלי ביומא דכפורי [הכוסט פלפלים חיים ביום הכיפורים] — פטור, שאין זו אכילה. וכן כס זנגבילא ביומא דכפורי [הכוסט זנגביל ביום הכיפורים] — פטור. מיתבי [מקשיים על כן] כמה שהיה ר' מאיר אומר על הכתוב: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם על עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלוש שנים" (ויקרא יט, כג), ממשמע שנאמר: "וערלתם ערלתו את פריו" (שם) איני יודע שיעץ מאכל הוא, שהרי נאמר "פריו": אלא מה בכל זאת תלמוד לומר שם "עץ מאכל"? — זה הוא בא לרבות עץ שטעם עזו ופריו שוה. כלומר: עץ שאף הוא עצמו נאכל ולא פריו בלבד — הוא אומר זה פלפלין (מזן הגדל על עץ), ללמדך שאף הפלפלין חייבין בערלה.

אורח ההלכה

תוספת עניו מצוה להוסיף מחול על הקודש בעניו יום הכיפורים, בין בכניסתו בין ביציאתו. (רמב"ם ספר זמנים הלכות שבתת עשור פ"א ה"ו. שריע א"ח תרנ"א, א). **תוספת מחול על הקודש בשבתות ומועדים** יש אמורים שהמצוה להוסיף מחול על הקודש בשבתות וימים טובים, היא מדברי סופרים, ואין כן דעת הרמב"ם. וראה באריכות במימ' בציון דלעיל, ובבי' כאן. אבל רוב הפוסקים סבורים שמצוה עשה היא מן התורה, ולכן יש להימנע ממלאכה הן בבניית היום והן ביציאתו. ומזן תוספת זו — משעת השקיעה עד שעת בין השמשות, וכולו להוסיף מקצתו או כולו, אבל חייב להוסיף כלשעו על הקודש מן הזמן שהוא ודאי חול. והלכה למעשה: מתחילים בתוספת משעו לפני השקיעה כדי לצאת דעת כל הפוסקים (שיש חילוקים ביניהם בזמן השקיעה). יש חילוקי מנהגים בענין זה כמה מוסיפים, ומי הם המוסיפים (בירושלים, ובמקומות שנהגו כמותה, נהגו נשים להוסיף יותר ולהקדים שעת הדלקת הנרות. וראה במ"ב) (שריע שם רס"א, ב).

רטיבא — חו למאכל הימלתא — *ליטויג"ה, שפפטימס גשמים כמוסים גזשג, מבי הנדואי — ואלן צו משוס גשולי נכריס — שנאלט כמות שהוא חי ולא משוס גשולי נכריס — ומזקאמזר אין צו משוס גשולי נכריס — מראש השנה ועד יום הכפורים — אל גלז לנגז קודס ראש השנה — כנר נעשו קשים, ועד ענלמא נינהו. — משיב את הנפש — ומנגלל את העיני. מזגו — נתנו בו מוס להמס כמו.

תוספות

מהא דאמרינן בפרק "בכל מערבין" (עירובין כחא), זרע גריגרי מתעשר וכיו עד זרע גריגרי למאי חזי — שכן ראשונים שלא היה להם פלפלין שוחקין אותו ומטבילין בו את הצל. ואם כן כל שכן פלפלין עדדיפי טפי, ואפילו יבשתיא חייב במעשר, וכיון דחייב במעשר טימא טומאת אוכלין? ויש לומר: דודאי אותו פלפלין שמשחקין ונובילין אותו במים, כעין בעושין לטבל בו דבר — הנהו חזו בעיניהו טומאת אוכלין, אבל אותם ונוטמא טומאת אוכלין. אבל אותם שלא נבלו במים, שנטחנו ונידוקו כעפורית בעלמא, כעין שעושין לתת לתוך הקדירה, הנהו פטורין מן המעשר, דלא חזו לאכילה הכי, ואין מטמא טומאת אוכלין. אי נמי יש לומר: דזרע גריגרי אינו חייב במעשר משום הא מילתא לחוד שמטבילין בו צל, אלא לאחר שחיקתו חזי למיכל נמי בעיניה, ומשום הכי חייב במעשר. והא דנקט התם ומטבילין בו צל ולא נקט דאכיל ליה נמי בעיניה — משום דעיקר שחיקתו כדי לטבל בו. אבל פלפלין דאפילו בתר שחיקתו לא חזו בעיניהו — לא מחייב. ועוד יש להקשות על ההיא מתניתין דנדה: והרי תבלין דחייבין במעשר, כדאמרינן פרק קמא דחולין (ו,א), ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום מעשר ומשום שביעית. ואין מטמא טומאת אוכלין כדמוכח ב"העור והרוטב" (שם קכ,א) דמפרש במרא: מאי קיפה — פירמא. ופרך אביי: היא עצמה טמא טומאת אוכלין! אלא מאי קיפה — תבלין. ומיהו יש לומר: דחושש משום מעשר דקתני לא קאי אלא אשאור, אבל משום שביעית קאי אתרוייהו, דאפילו אוכלי בהמה יש מהן שחייבין בשביעית, כדמוכח במסכת שביעית (פרק ח משנה א). ולא נהירא, דבפרק "בכל מערבין" (עירובין כט,א), רבי שמעון בן אלעזר אומר: עוכלת תבלין ולטרא ירק, ופירש רש"י דקאי אין פוחתין לעני בורן. אלמא: תבלין חייבין במעשר! ויש לומר: שיש מיני תבלין הרבה, יש מהן דעיקרן לטעמא עבידי — והנהו פטורין מן המעשר ואין מטמאין טומאת אוכלין, ובהנהו מיירי ב"העור והרוטב" (חולין קכ,א), ויש מהן דחזו לאכילה בעיניהו, כגון בצל וקפלוט וכיוצא בהם, פעמים שמתבלין בהן הקדירה. וכמו שבת דבפרק "בא סימן" (נדה טא,ב), והנהו חייבין במעשר ומטמא טומאת אוכלין, ובהנהו איירי בפרק קמא דחולין (ו,א) וב"בכל מערבין" (עירובין כט,א) ואף על גב דאמרינן עלה בפרק "בכל מערבין" משום דקתני בה תבלין ותבלין לאו בני אכילה נינהו — היינו בלא תיקון לגמרי, שצריך תיקון קצת. ולענין עירוב בעינו דחזי בשעת קניית עירוב, מידי דהוה אחטין ושעורין דאין מערבין בהן וחייבין במעשר.

מסורת הש"ס
ה. ברכות לו,ב.
ו. תוספתא יומא פ"ד ג.
ז. ירושלמי תרומות פ"ו ח"א. שם שבת פ"ד ח"ד.
שם יומא פ"ה ח"ג.

גרסות

ואין ארץ ישראל בכת"י
ובמקבילה: וללמדן שאין
ארץ ישראל.

לשנה נפקי כולא עלמא
בכת"י: לשנה
איתו כולי עלמא.

העולם

זנגביל

צמח הזנגביל ופרחו

הזנגביל (Zingiber officinale) הוא עשב טרופי ממשפחת הזנגביליים (Zingiberaceae). לזנגביל שובתו 30-90 ס"מ, קנה שורש מעובה וריחני. מולדתו של הצמח היא בהודו ומשם נתפסו גידולו לכמה ארצות אחרות. קני השורש המיושבים משמשים כתבלין לעונות, אף נהנו להשתמש בהם כתבוסה, וכך נהוג בהם לחזקים בפה להפנת ריח רע. מקור המלה הוא חודי, בסנסקריט נקרא תבלין זה singavera, ומכאן בפאלי singavera, שהפכה להיות זנגביל על ידי החילוף המצוי ל-ר.
הימלתא
היא כפי הנראה ממתק העשוי מקני שורש צעירים של זנגביל שכבשו בסוכר, והוא זנגבילא רטיבא שבתלמוד.

פטור. ומעירים: מלשון המשנה אפשר לדקדק וללמוד: הא [הרי] ששנה חומץ — חייב. ויש לשאול: מתינתין מני [משנתנו כשיטת מי היא?] — כשיטת רבי היא. דתניא [שכן שינינו בכרייתא]: רבי אומר: חומץ משיב את הנפש ולכן דינו כמשקה. מסופר: דרש רב גידל בר מנשה מהעיר זוומן] ביום הכיפורים, שמע רב גידל ואיקפד [והקפיד עליהם] שהסתמכו כביכול על דבריו. אמר: אימר דאמרי אנא [אמור שאמרת] אני שאם שנה זאת אינו מתחייב, דין זה הוא רק דיעבד ולאחר מעשה, אולם לשנת לכתחלה מי אמרי [האם אמרת] שמותר? ועוד: אימר דאמרי אנא פורתא, טובא מי אמרי [אמור שאמרת] אני בשנתה הרבה האם אמרת? וכן: אימר דאמרי אנא [אמור שאמרת] אני בחומץ חי שהוא חרף מאוד, אולם במזוג מי אמרי [האם אמרת] וכוה בורדאי אסור.

עיונים
לולבי גפנים וכו' הרוין בתלמוד אינו מוסב על דברים שאין אנשים אוכלים אותם כלל, ושאינם יכולים כלל ליהחשב כמאכל אדם. אלא הרוין הוא באתם דברים שיש רבים הנהנים לאכול מהם מפעם לפעם, אלא שאין אוכלתם רגילה ואינה נחשבת כאכילה חשובה. ומשום כך יש מקום לברר אם האוכל מאלה, נחשב כאוכל מאכל שתלים עליו כל איסורי המאכלות (ובכלל זה איסורי יום הכיפורים), אם לא.
אורה ההלכה
כסית פלפל זנגביל ביום הכפורים — הוכסס פלפל לא זנגביל יבשים ביום הכיפורים

וללמדן בדרך אגב אף שאין ארץ ישראל חסרה כלום, שאף פלפלין יכולים לצמח בה, שנאמר במגן מעלותיה של ארץ ישראל כי בין שאר הדברים גם "לא תחסר כל בה" (דברים ח, ט). על כל פנים למדנו מכאן שהפלפלים קרויים מאכל. וישא כדברי רבא! ומשיבים: לא קשיא [אני קשה] הא [הן] — ברטיבתא [בנפול רטוב], שהוא ראוי למאכל, והא [הן] — ביבשתיא [בפלפל יבש], שאינו קרוי מאכל. אמר ליה [ר] רבינא למרימר: והאמר [הרי] רב נחמן: האי הימלתא [זנגביל מבושל [הן] דאתי מבי הנדואי [שבא מהודו] שיא [מותר] באכילה ואין לחשוש לאיסור מפני שבשלותה הגוים, ומברכין עליה [ומברכים עליו]:"בורא פרי האדמה". הרי שהזנגביל הוא אוכל שאמרנו שאינו מאכל ביבשתיא [ביבש]. תנו רבנן [שנו חכמים] בכרייתא: אכל ביום הכיפורים עלי קנים — פטור. ולולבי גפנים [ענפים רכים של גפנים] — חייב. ומכריים: אלו הן ולולבי גפנים? אמר ר' יצחק מגדלאה [מהעיר] מנדה: כל שלבלבו מראש השנה ועד יום הכפורים ועדיין הם רכים ביותר, הרי הם נחשבים לאוכל. ורב כהנא אומר: כל שלשים יום ליום הכיפורים הרי הם נחשבים כאוכל. ומעירים: תניא כוותיה [שנויה] ברייתא כמותו. כשיטתו של ר' יצחק מגדלאה: אכל עלי קנים — פטור, ולולבי גפנים — חייב. אלו הן ולולבי גפנים — כל שלבלבו מראש השנה ועד יום הכפורים. **ב** שינוי במשנה שאם שנה ביום הכיפורים ציר או מוריים — פטור. ומעירים: מלשון המשנה אפשר לדקדק וללמוד: הא [הרי] ששנה חומץ — חייב. ויש לשאול: מתינתין מני [משנתנו כשיטת מי היא?] — כשיטת רבי היא. דתניא [שכן שינינו בכרייתא]: רבי אומר: חומץ משיב את הנפש ולכן דינו כמשקה. מסופר: דרש רב גידל בר מנשה מהעיר זוומן] ביום הכיפורים, שמע רב גידל ואיקפד [והקפיד עליהם] שהסתמכו כביכול על דבריו. אמר: אימר דאמרי אנא [אמור שאמרת] אני שאם שנה זאת אינו מתחייב, דין זה הוא רק דיעבד ולאחר מעשה, אולם לשנת לכתחלה מי אמרי [האם אמרת] שמותר? ועוד: אימר דאמרי אנא פורתא, טובא מי אמרי [אמור שאמרת] אני בשנתה הרבה האם אמרת? וכן: אימר דאמרי אנא [אמור שאמרת] אני בחומץ חי שהוא חרף מאוד, אולם במזוג מי אמרי [האם אמרת] וכוה בורדאי אסור.

הא ברטיבתא הא ביבשתיא — דבישתיא לא היא מאכל. ומהאי טעמא נמי אמרינן ב"כיצד מברכין" (ברכות לו,ב) דזנגבילא יבשתיא אינה טעונה ברכה. **עיונים**
— פטור, ואם היו רטובים וראויים למאכל — חייב. (ש"ע שם תרב, ח).
זנגביל זנגביל שרוקחים אותו לאכילה — מברכים עליו "בורא פרי האדמה" (שם רג, ב).
עלי קנים ולולבי גפנים האוכל עליו קנים ביום הכיפורים — פטור. והאוכל לולבי גפנים, אם לבלבו לפני ראש השנה — פטור, ואם לבלבו מראש השנה עד יום הכיפורים — חייב. (ש"ע שם תרב, ז).
חומץ ביום הכפורים שנה חומץ חי חרף (ונחשב חי, כל שמעבעע כשנופל לארץ, מ"ב) ביום הכיפורים — פטור, ואם היה מזוג — חייב. (ש"ע שם ט"ף ט בהגדה).

ליטויג"ה
ליטויג"ה, שפפטימס גשמים כמוסים גזשג, מבי הנדואי — ואלן צו משוס גשולי נכריס — שנאלט כמות שהוא חי ולא משוס גשולי נכריס — ומזקאמזר אין צו משוס גשולי נכריס — מראש השנה ועד יום הכפורים — אל גלז לנגז קודס ראש השנה — כנר נעשו קשים, ועד ענלמא נינהו. — משיב את הנפש — ומנגלל את העיני. מזגו — נתנו בו מוס להמס כמו.